

بررسی عوامل مؤثر بر جرم نزاع دسته‌جمعی در شهر اردبیل

مژگان مشفق^۱، احمد جهانی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۸/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۹/۱۶

صفحه: ۹۴ - ۷۱

چکیده

درگیری و نزاع‌ها می‌تواند دلایل گوناگونی داشته باشد، از جمله تعصبات بیجا، عدم پابندی به مسائل اعتقادی، عدم توسعه اجتماعی، قومیت‌ها و تعاملات نزدیکی که افراد ساکن در روستاها و مناطق محروم باهم دارند. نزاع دسته‌جمعی از جمله آسیب‌های اجتماعی است که در صورت بروز، آسیب‌های مادی و معنوی فراوانی را برای یک جامعه در پی دارد. هدف این مقاله بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر تمایلات بالقوه در بروز نزاع‌های دسته‌جمعی در شهر اردبیل است. این مطالعه از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این مطالعه را مردان بالای ۱۵ سال ساکن در شهر اردبیل تشکیل می‌دهند که با استفاده از جدول مورگان تعداد ۳۸۴ به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و از ابزار پرسشنامه محقق ساخته ۴۰ سؤالی با طیف لیکرت استفاده شده است. در این پژوهش برای استخراج اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها از نرم‌افزار SPSS و از آزمون‌های پارامتریک پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که بین متغیرهای پایگاه اقتصادی- اجتماعی، روابط خانوادگی ناسالم، کنترل اجتماعی، ویژگی‌های شخصیتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی و تعلق به جامعه قبیله‌ای با نزاع و درگیری دسته‌جمعی رابطه معناداری وجود دارد.

کلید واژه‌ها: جرم، نزاع دسته‌جمعی، درگیری، شهر اردبیل.

^۱. عضو هیئت‌علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، رشته حقوق.

^۲. نویسنده مسئول، کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، مدرس دانشگاه پیام نور اردبیل

مقدمه

جامعه‌شناسان و آسیب‌شناسان اجتماعی عمده‌ترین آسیب‌های اجتماعی در جامعه امروز ایران را چنین برشمردند: اعتیاد، روسپیگری، نزاع و درگیری، سرقت، قتل، خودکشی، فرار، تکدی و جرائم مالی. از این رو این‌گونه آسیب‌ها در نظر آسیب‌شناسان اجتماعی دارای اهمیت و اولویت در مطالعه و پژوهش و اقدام اجتماعی قرار دارد. پدیده نزاع و درگیری در جامعه از آن دسته آسیب‌هایی است که با ایجاد اخلال در روابط اجتماعی، فضایی آکنده از بغض، کینه و دشمنی را در میان افراد به وجود می‌آورد که این امر با زمینه‌سازی برای ایجاد نزاع و تنش‌های بعدی، جامعه را از نظر مادی و معنوی متضرر می‌سازد. این پدیده در کشور ما که دارای بافت جمعیتی چند قومیتی است به‌عنوان پدیده‌ای مسئله‌ساز ظاهر می‌شود. پدید نزاع‌های جمعی در مناطقی از کشور که به‌شدت متأثر از ارزش‌های سنتی و طایفه‌ای خود می‌باشند و گرایش و پایبندی کمتری نسبت به قانون دارند، بیشتر مشهود است. از سوی دیگر، متأسفانه هنوز خشونت و نزاع از جمله موضوعاتی است که در فرهنگ بعضی از هم‌وطنان، شاخص قدرت و یا دفاع از منزلت اجتماعی و فرهنگی و حیثیت خانوادگی محسوب می‌شود (پور افکاری، ۱۳۷۷: ۳).

نزاع در هر جامعه همیشه به‌عنوان یکی از مسائل اجتماعی مطرح بوده است. توصیف و تبیین عوامل مؤثر بر نزاع‌های جمعی از لحاظ اجتماعی حائز اهمیت است. در تحقیق حاضر منظور از نزاع جمعی، درگیری یا دعوایی است که معمولاً با انگیزه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در درون یا بین جوامع مختلف به‌طور محدود یا گسترده یا به صورت مسلحانه یا غیرمسلحانه بین عده‌ای از افراد به وقوع می‌پیوندد که معمولاً به وارد آمدن خساراتی مادی و معنوی منجر می‌شود به عبارتی، نزاع برخوردهای جمعی ستیزه‌جویانه و پرخاشگرانه‌ای است که به علل گوناگون به وجود آمده و موجبات عدم ثبات اجتماعی را فراهم می‌سازد (ربانی، ۱۳۸۸: ۱۶). نزاع به‌طور اعم و صورت جمعی آن به‌طور اخص در هر جامعه‌ای همیشه به‌عنوان یکی از مسائل اجتماعی مطرح بوده است و در صورتی که عمومیت

پیدا نموده و موجبات جریحه‌دار شدن افکار عمومی گردد به‌عنوان یک جرم از لحاظ جامعه‌شناختی بدان پرداخته می‌شود. کما اینکه طبق قانون مجازات اسلامی هرگونه درگیری و نزاع جمعی از لحاظ قانونی جرم بوده و طبق ماده ۶۱۵ هرگاه عده‌ای با یکدیگر منازعه نمایند هریک از شرکت‌کنندگان در نزاع حسب مورد به مجازات زیر محکوم می‌شوند: در صورتی که نزاع منتهی به قتل شود به حبس از یک تا سه سال، در صورتی که منتهی به نقص عضو شود به حبس از شش ماه تا سه سال، در صورتی که منتهی به ضرب و جرح شود به حبس از سه ماه تا یک سال. تبصره ۱ - در صورتی که اقدام شخص، دفاع مشروع تشخیص داده شود مشمول این ماده نخواهد بود. تبصره ۲ - مجازات فوق مانع اجرای مقررات قصاص یا دیه حسب مورد نخواهد شد (رضائیان، ۱۳۹۰: ۶۳).

اساساً آسیب‌های اجتماعی ناشی از روابط ناسالم انسانی است که بنیان‌های جامعه را به‌طور جدی تهدید می‌کند و مانع تحقق نیازمندی‌ها و تقاضاهای افراد کثیری می‌گردد. به نظر می‌رسد آسیب اجتماعی وقتی به وجود می‌آید که نهادهای تنظیم‌کننده روابط بین افراد با شکست روبرو شده و دچار تزلزل شوند که نتیجه آن شکل‌گیری شکاف‌های عمیق بین افراد است. در چنین وضعیتی قوانین تنظیم‌کننده روابط انسان‌ها مورد بی‌احترامی قرار می‌گیرند و متزلزل می‌شوند زیرا قانونمندی و پذیرش قانون ریشه در ساختارهای جامعه دارد و در رابطه با فرهنگ عمومی جامعه قابل‌بررسی است. نزاع و درگیری یکی از آسیب‌های اجتماعی و من جمله جرائمی است که تبعات فراوانی دارد. تشدید این پدیده می‌تواند بسیاری از خانواده‌ها را از داشتن سرپرست محروم کند و منجر به آسیب‌های شدیدتر روحی، عاطفی، اجتماعی و حتی اقتصادی شود. مطالعه جرم نزاع و درگیری از یکسو می‌تواند با شناساندن ابعاد پنهان آن، مسئولان ذی‌ربط را در کنترل این جرم یاری فرماید و از طرف دیگر با مطالعه عوامل بروز جرم نزاع و درگیری و ارائه پیشنهادها، می‌توان افراد جامعه را در پیشگیری از این جرم یاری کرد (همان: ۴۵).

همچون بسیاری از مناطق کشور، در شهرستان اردبیل نیز میزان نزاع و درگیری نسبت به سایر جرائم در رده‌های بالاتر قرار دارد. علاوه بر آنکه عوامل مختلفی می‌تواند باعث به وجود آمدن نزاع و درگیری شود، روی آوردن به طرف جرائمی همانند نزاع و درگیری خود می‌تواند عواقب ناگواری در پی داشته باشد که مهم‌ترین آن‌ها بروز جرم قتل و از هم گسستگی خانواده است. عوامل مختلفی منجر به وجود آمدن نزاع و درگیری در بین افراد و در سطح جامعه می‌شود از این رو پژوهش حاضر بر آن است تا تأثیر میزان کنترل اجتماعی، پرخاشگری، خاستگاه خانوادگی (شهری - روستایی)، عوامل جمعیت شناختی (سن، تحصیلات، جنسیت،...)، روابط خانوادگی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی را بر میزان بروز این معضل اجتماعی بررسی و تبیین کند و با شناخت میزان رابطه علت و معلولی بین هریک از این عوامل با چگونگی بروز نزاع و درگیری در بین زندانیان و بازداشت‌شدگان شهرستان اردبیل، به ارائه راهکاری‌های لازم بپردازد. در این راستا این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است؛

- ۱- چه ارتباطی بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟
- ۲- چه ارتباطی بین روابط خانوادگی ناسالم و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟
- ۳- چه ارتباطی بین کنترل اجتماعی و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟
- ۴- چه ارتباطی بین ویژگی‌های شخصیتی و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟
- ۵- چه ارتباطی بین عوامل اجتماعی و فرهنگی و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟
- ۶- چه ارتباطی تعلق به جامعه قبیله‌ای و نزاع و درگیری دسته‌جمعی وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

لی فرانس و همکاران^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی تحت عنوان «خشونت‌های بین فردی در سه کشور: کارائیب، باربادوس، جامائیکا و ترینیداد و توباگو پژوهش نشان داده است که قربانیان خشونت جنسی بیشتر از جنس مؤنث بودند که بیشترین میزان را در جامائیکا

۱. Lee Furness et al.

داشت. به نظر این پژوهشگران سطوح بسیار بالای خشونت بین فردی گزارش شده نشانگر سطح بسیار بالای تحمل میان قربانیان و فرهنگ خشونت است (ربانی، ۱۳۸۸: ۵۶). بنتا و همکاران^۱ (۲۰۰۵) در پژوهش خود تحت عنوان «نقش جنسیت در ایجاد رفتار مجرمانه» به بررسی نقش تفاوت‌های جنسیتی در جرم و خشونت پرداختند، نتایج بررسی‌ها مجرمانه و مطالعات آن‌ها نشان می‌دهد که تفاوت‌های جنسیتی در توسعه درک اجتماعی، ممکن است به توضیح تفاوت‌های جنسیتی در جرم و خشونت کمک کند. همچنین یکی از دلایلی که دختران میزان تخلف کمتری دارند، این مسئله است که آن‌ها مهارت‌های ادراکی اجتماعی را در زندگی، زودتر از پسران فرا گرفته و به کار می‌بندند (ربانی، ۱۳۸۸: ۱۴۵).

رامون اسپیچ (۲۰۰۶) با استفاده از تحقیقات بومی و منطقه‌ای در کنار استفاده از نظریات عام و جهان‌شمول در تبیین پدیده خشونت و ستیزه‌جویی به بررسی این معضل اجتماعی پرداخته است. وی در یکی از مهم‌ترین تحقیقات خود با عنوان مطالعه رابطه عوامل فرهنگی اجتماعی با نزاع‌های دسته‌جمعی، قومی و قبیله‌ای بیان کرده است که جنبه‌هایی از خشونت اوباشگری و رفتارهای خشن تحت تأثیر ۶ عامل اصلی است: ۱- هیجان‌زدگی ۲- ایجاد هویت مردانه خشن ۳- هویت‌یابی منطقه‌ای و محلی ۴- مدیریت فردی و کسب شهرت ۵- احساس همبستگی و تعلق ۶- قدرت و خودمختاری (رضایی کلواری و بحرینی، ۱۳۹۰: ۹۸).

نظری (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر مسئله نزاع جمعی (مطالعه موردی استان ایلام)» به این نتیجه رسیده که متغیرهای «پرخاشگری»، «قوم‌گرایی» و «تجربه عینی نزاع» تأثیر معنی‌دار و مثبتی بر میزان گرایش به نزاع داشته‌اند.

۱. Bennett et al.

خیال‌پرستان (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر نزاع و درگیری‌های محلی در میان روستائینان شهرستان دنا در فاصله سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۲» به این نتیجه رسیده است که کنترل اجتماعی یا نهادی، تعصبات سیاسی-انتخاباتی، چندهمسری (تعدد زوجات)، ناکامی به ثمر نرسیدن ازدواج‌های تحمیلی، بیکاری و فقر فرهنگی در وقوع نزاع‌های جمعی تأثیرگذار بوده‌اند.

مبانی نظری پژوهش

انواع پرخاشگری

برای نخستین بار فشاخ^۱ (۱۹۶۴) دو ریخت متفاوت پرخاشگری، یعنی «پرخاشگری خصمانه» و «پرخاشگری ابزاری» را با در نظر گرفتن هدف‌ها و فوایدی که برای فرد پرخاشگر دارند از یکدیگر متمایز کرد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۶۶).

پرخاشگری خصمانه: که شامل بسیاری از قتل‌ها، تجاوزها یا دیگر جرائم خشونت‌آمیز است در پاسخ به شرایط خشم‌انگیز مانند شنیدن ناسزا، حمله‌های جسمانی یا شکست‌های شخصی برانگیخته می‌شود. در چنین مواردی هدف پرخاشگر، آسیب رساندن به قربانی است. پرخاشگری خصمانه که با بروز حالت برپایی ناشی از برخی محرک‌ها و بخصوص محرک‌های به یاد آورنده حمله یا ناکامی مشخص می‌شود، سازمان‌یافتگی رفتاری را از هم می‌پاشد.

پرخاشگری ابزاری: که با رقابت و میل به دستیابی به برخی از اشیا یا منزلت فرد دیگر آغاز می‌شود و فرد پرخاشگر کوشش می‌کند تا به آنچه مورد تمایل اوست دست یابد. معمولاً در این گونه موارد، قصد صدمه زدن به دیگری وجود ندارد اما اگر کسی مانعی در راه هدف فردی که قصد ارتکاب عمل را دارد ایجاد کند، خود را مجبور می‌بیند تا به او آسیب رساند یا آنکه از هدف خود صرف نظر نماید.

۱- Feshback

مایر^۱ (۱۹۷۶) نیز حداقل ۸ نوع پرخاشگری را در حیوانات مشخص کرد که می‌توانند به اشکال متفاوت در رفتار بشر نیز یافت شوند:

۱. پرخاشگری غارتگرانه^۲: رفتار حمله که حیوان علیه آسیب واقعی نشان می‌دهد.
۲. پرخاشگری میان فردی^۳: تهدید، حمله یا رفتار سلطه‌پذیر توسط یک فرد در پاسخ به فردی قوی.
۳. پرخاشگری ناشی از ترس: رفتار پرخاشگرانه‌ای است که زمانی که حیوان محبوس است اتفاق می‌افتد. رفتار حمله معمولاً به‌موجب تلاش در جهت رهایی صورت می‌گیرد. به نظر می‌رسد که ما از لحاظ بیولوژیکی جهت مقاومت در برابر هر نوع تعیین حدود، برنامه‌ریزی شده‌ایم، مثلاً کودکانی که توقیف بدنی می‌شوند، خشم نشان می‌دهند (استنبرگ و کامپوس^۴، ۱۹۹۰؛ به نقل از ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۱۵).
۴. پرخاشگری بر سر قلمرو^۵: رفتار تهدید یا حمله زمانی که مزاحمی در قلمرو خاک میهن پیدا شود، یا سلطه‌پذیری و عقب‌نشینی رفتار زمانی که حیوان مقابله می‌کند، می‌باشد؛ و این در حالی است که این رفتارها به حیوان تحمیل می‌شود. قوانین ما حقوقمان را جهت حمایت از قلمرومان به رسمیت شناخته‌اند. هرگونه دخالت یا تجاوز نابهنگام از طرف دوستان یا بیگانگان به داخل قلمرومان خیلی جدی تلقی می‌شود.
۵. پرخاشگری مادرانه^۶: حمله یا تهدیدی که توسط زن نسبت به یک مزاحم زمانی که فرزندش حضور دارد، نشان داده می‌شود.
۶. پرخاشگری تحریک‌پذیر^۱: رفتار حمله یا تخریب نسبت به مواردی که در نتیجه ناکامی، درد، محرومیت یا هر عامل فشار آور دیگر باشد، نشان داده می‌شود. در انسان‌ها ناکامی‌ها

۱ - Mayer

۲- Predatory Aggression

۳- Internal Aggression

۴- Stenberg & Compos

۵- Territorial Aggression

۶- Maternal Aggression

فقط زمانی که بزرگ و غیرمنتظره باشند به پرخاشگری منجر می‌شوند. درد و محرومیت حالات انگیزشی جالب توجهی هستند. برکوویتز^۲ (۱۹۹۳) استدلال می‌کند، زمانی که احساسات منفی فراخوانده می‌شوند، اغلب به پرخاشگری و حتی شورش در انسان‌ها منجر می‌شوند.

۷. پرخاشگری جنسی^۳: رفتار پرخاشگری به وسیله همان محرکی که رفتار جنسی را فرا می‌خواند، فرا خوانده می‌شود. شخصی که ما را از لحاظ جنسی برمی‌انگیزد، می‌تواند احساس حسادت و پرخاشگری ما را نیز برانگیزد. روانشناسان تکاملی استدلال می‌کنند که حسادت به تمایل ما در بقای ژن‌هایمان در نسل‌های بعدی مربوط است (باس^۴، ۱۹۹۴؛ به نقل از ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۱۶۶).

۸. پرخاشگری وسیله‌ای^۵: رفتار پرخاشگرانه‌ای که آشکارا ناشی از برخی انواع پاداش است. پرخاشگری انسان، بیشتر از نوع پرخاشگری ابزاری است (فرانکن^۶، ۱۹۹۸؛ به نقل از ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۸۸).

برخی مانند کویست^۷ (۲۰۰۱) و آندرود، گالن و پاکت^۸ (۲۰۰۱)، پرخاشگری را به سه نوع تقسیم کرده‌اند:

۱. پرخاشگری غیرمستقیم: که در غیاب قربانی بروز می‌کند.
۲. پرخاشگری اجتماعی: که به شکل حذف اجتماعی فردی از گروه، بروز می‌کند.

۱- Irritable Aggression

۲- Berkowitz

۳- Sexual Aggression

۴- Buss

۵- Instrumental Aggression

۶ - Francon

۷ - Quist

۸ - Andrew, Galen & Packet

۳. پرخاشگری رابطه‌ای: که به شکل بدگویی و غیبت و طرد افراد از گروه به همراه حالت‌های چهره و بدن بروز می‌کند و موجب صدمه و آسیب، به اعتماد به نفس قربانی می‌شود.

نظریه‌ی غریزه^۱

مشاهده فجایی که انسان‌ها نسبت به یکدیگر مرتکب شده و می‌شوند، سبب شده است که عده‌ای از صاحب‌نظران از این نظر دفاع کنند که پرخاشگری بخشی از طبیعت ذاتی انسان است.

تعبیر ژان ژاک روسو^۲ از «بشر، وحشی پاک‌نهاد» نمایشگر این است که انسان در محیط طبیعی موجودی مهربان، شاد و نیکوست ولیکن قیود اجتماع او را مجبور به پرخاشگری و فساد می‌کند (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۶۶).

فروید معتقد بود که پرخاشگری عمدتاً از غریزه یا آرزوی قدرتمند مرگ (تاناتوس^۳) سرچشمه می‌گیرد که تمام افراد آن را دارا می‌باشند. طبق نظر فروید هدف این غریزه در ابتدا خودویرانگری است اما به سوی خارج و به سمت دیگران جهت داده می‌شود. طبق نظر وی تکانه‌های خصومت‌آمیز که در طی زمان به وجود آمده‌اند افزایش می‌یابند و اگر تخلیه نشوند به زودی به سطح توانایی بالا برای انجام اعمال خطرناک خشونت‌آمیز می‌رسند.

این نظر قابل قیاس با سیستم هیدرولیک است که در آن انرژی روانی (آب) به افزایش خود ادامه می‌دهد تا زمانی که مفری برای رهایی بیابد. هنگامی که سابقه‌ای غریزی به افزایش پیوسته خود ادامه می‌دهند، تمایل به تخلیه انرژی لبریز، به طور فزاینده‌ای فوریت می‌یابد. اگر این غریزه متوجه درون شود به صورت تنبیه ظاهر می‌گردد و در موارد افراطی به انتحار منجر می‌شود و در صورتی که این غریزه متوجه برون شود به صورت خصومت، تخریب و قتل تجلی می‌کند. برخی از روانشناسان معتقدند که ناکامی به دلیل ناخوشایندی چیزهایی

۱ - Instinct Theory

۲ Joan jak roso

۳- Tanatus

که ما از آن‌ها اجتناب می‌ورزیم، پرخاشگری را افزایش می‌دهد. این مفهوم مدعی است که انسان‌ها و برخی از حیوانات از لحاظ غریزی در برخورد با شرایط ناخوشایند به پرخاشگری متوسل می‌شوند. به عبارت دیگر حوادث ناخوشایند عامل اصلی ایجاد پرخاشگری عاطفی - خشم‌آلود یا آنچه دیگران آن را عصبانیت یا انگیزش اجتناب می‌نامند، می‌باشد (فرجاد، ۱۳۸۵: ۷۴).

لورنز^۱، کردارشناس اتریشی نیز مانند فروید پرخاشگری را ذاتی و هیدرولوژیکی می‌داند ولی برخلاف فروید آن را سازنده و مثبت تلقی می‌کند. لورنز (۱۹۹۷) پیشنهاد داده که پرخاشگری عمدتاً از یک گزینه جنگیدن توارثی ناشی می‌شود که در آن انسان‌ها با بسیاری از گونه‌های دیگر مشترک هستند. به نظر لورنز اگر انرژی موجود در دستگاه روانی انسان به شکلی مطلوب و صحیح، مثلاً از طریق ورزش‌ها و بازی‌ها تخلیه شود، جنبه سازندگی خواهد داشت، در غیر این صورت به گونه‌ای مخرب تخلیه می‌شود که اعمالی نظیر قتل، ضرب و شتم، تخریب و نظایر آن از این جمله‌اند.

نظریه‌ی سائق^۲

این نظریه پیشنهاد می‌کند که پرخاشگری از یک سائق فراخوانده شده بیرونی برای صدمه زدن به دیگران ریشه می‌گیرد نظریه سائق مطرح می‌کند که شرایط بیرونی همچون ناکامی، یک انگیزه قوی برای صدمه زدن به دیگران را برمی‌انگیزد و همین سائق پرخاشگرانه به‌نوبه خود منجر به عمل پرخاشگری بالا می‌شود. مشهورترین این نظریات فرضیه ناکامی - پرخاشگری^۳ می‌باشد. بر اساس این دیدگاه، ناکامی منجر به برانگیختگی سائقی می‌شود که هدف اولیه آن صدمه زدن به شخص یا شیئی دیگر است، به بیانی دیگر تمایل به پرخاشگر شدن زمانی افزایش می‌یابد که رفتار معطوف به هدف متوقف شده باشد (همان: ۱۲۴).

۱- Lorenz

۲- Drive Theory

۳- Frustration Aggression Theory

ناکامی با عدم پاداش قابل مقایسه است که به منظور نیروبخشی رفتار ظاهر می شود. هر رفتاری که به دنبال فقدان پاداش بیاید، با شدت بیشتری اعمال خواهد شد. با وجودی که رفتارهایی که به دنبال عدم پاداش می آیند اغلب در جهت رفع منبع ناکامی، البته نه همه رفتارهای ناکام شده برمی آیند، به پرخاشگری منجر می شوند.

بارون (۱۹۹۷) نتیجه گرفت که ناکامی مضافاً می تواند پرخاشگری بعدی را تسهیل کند، لیکن احتمالاً فقط زمانی این حالت ایجاد می شود که ناکامی اولاً خیلی شدید باشد، ثانیاً غیرمنتظره و یا ذاتاً خودانگیخته باشد؛ بنابراین منتظر ماندن در صف ممکن است در تسهیل پرخاشگری کافی نباشد، چرا که صرف ناکامی، به قدر کافی شدید نیست.

نظریه ی زیست شناختی

- فرایندهای ژنتیکی

پژوهشگران طی چندین مطالعه با استفاده از پرسشنامه خود سنجی پرخاشگری، دوقلوهای یک تخمکی و دو تخمکی را باهم مقایسه کردند. درحالی که در بعضی افراد عامل ژنتیکی پرخاشگری را یافتند، برخی دیگر این عامل را نشان ندادند (قربان حسینی، ۱۳۸۱: ۵۶).

- هورمون ها و پرخاشگری

یکی از هورمون هایی که با پرخاشگری پیوند یافته است، تستوسترون می باشد. با وجود همبستگی مثبت میان پرخاشگری و سطح تستوسترون، مطمئن نیستیم که آیا تستوسترون موجب پرخاشگری است یا اینکه پرخاشگری سبب ترشح تستوسترون می باشد. تستوسترون یک ذخیره شیمیایی است که سبب تداوم رفتار پرخاشگرانه می شود. جهت تبیین این نکته پژوهشگران سعی کردند افرادی را شناسایی کنند که خودشان داروهایی از قبیل استروئیدها را که منجر به افزایش سطح تستوسترون می شود استفاده می کردند. با مقایسه افزایش یافته های وزن افرادی که از استروئیدها استفاده می کردند با آن هایی که داروهای غیراستروئیدی بکار می بردند، بر اساس پرسشنامه خصومت باس و دارکی^۱ (۲۰۰۵) آشکار شد که افرادی که از

۱- Buss & Durkee Hostility Inventory

استروئید استفاده می‌کردند دارای سطوح بالاتری از خصومت می‌باشند (فرانک و بوهلر^۱، ۲۰۰۸: ۱۲۳).

مطالعه اخیر بر اساس پرسشنامه پرخاشگری که پرخاشگری بدنی و کلامی را می‌سنجد، دریافت که سطح بالای تستوسترون و استرادیول در خون نمونه‌ها به‌طور مثبت با شاخص‌های پرخاشگری در مردان از قبیل (پرخاشگری بدنی، کلامی و تکانشی) و به‌طور منفی با شاخص‌های متعددی در زنان (از قبیل بدنی، کلامی و بی‌قراری) همبستگی دارد (همان: ۶۳).

اندرستندیون^۲ و پرخاشگری

اندرستندیون آخرین ماده شیمیایی در سلسله واکنش‌های شیمیایی است، قبل از اینکه به تولید هورمون‌های مردانه و زنانه منشعب شود. در نتیجه این ماده شیمیایی ممکن است برای تعیین جنسیت صلاحیت داشته باشد. محققین با مطالعه بر روی انسان‌ها دریافتند که سطح بالای اندرستندیون در نوجوانان مذکر و مؤنث با رفتارهای مشکل‌زای متعددی مرتبط است، از قبیل دروغ‌گویی، عدم اطاعت، میل به انفجار، غیبت پشت سر والدین یا معلمین و صحبت، خشم و نگرش حاکی از سلطه‌گری بر والدین (هوستون و واواک^۳، ۱۹۹۱: ۴۶).

مکانیسم‌های عصبی

شواهد فراوانی پرخاشگری حیوانات را با ساختارهای مغزی متعددی پیوند می‌دهد. لیکن داده‌های انسانی تاکنون استنتاج‌های محکمی ارائه نداده‌اند. نتایج ناشی از جراحی روانی حاکی از آن است که برداشتن بخش‌هایی از لوب گیجگاهی و آمیگدال^۴ دارای اثر آرامشی محسوسی است. دانشمندان استدلال می‌کنند که آمیگدال نقش عمده‌ای در پرخاشگری بازی می‌کند. آمیگدال نه تنها موجب ایجاد پاسخ‌های جنگ‌وگریز می‌شود،

۱-Franck, KL., Buehler

۲- Androstenedione

۳- Houston and Vavak

۴- Amygdala

بلکه همچنین آغازگر اعمال دفاعی بدون درگیری کامل کورتکس جدید است (فرانک و بوهرلر، ۲۰۰۸: ۷۸).

نظریه یادگیری اجتماعی (پرخاشگری به عنوان رفتار اجتماعی آموخته شده)
این رویکرد بر این عقیده تأکید می‌کند که پرخاشگری مانند سایر اشکال پیچیده رفتار اجتماعی عمدتاً آموخته می‌شود (اسکارپا و هادن، ۲۰۰۶: ۴۵).
این چشم‌انداز ادعا می‌کند که انسان‌ها با طیف وسیعی از پاسخ‌های پرخاشگرانه موجود، به دنیا نمی‌آیند، بلکه باید آن‌ها را همانند اکتساب سایر اشکال پیچیده رفتار اجتماعی از طریق مستقیم یا مشاهده اعمال دیگران کسب نمایند؛ بنابراین افراد، بسته به تجارب گذشته‌شان در فرهنگ‌های مختلف حمله به دیگران را به شیوه‌های گوناگون یاد می‌گیرند، از طریق کونگ‌فو، تیراندازی، شمشیرزنی و شیوه‌های دیگر، یکی از شیوه‌های عمده‌ای که بچه‌ها پرخاشگری را یاد می‌گیرند، مشاهده و تقلید می‌باشد. برای مثال می‌دانیم که چگونگی تأدیب بچه‌ها از طرف والدین اغلب به نحوه تربیتشان در دوران بچگی شباهت زیادی دارد. آن‌هایی که با انضباط شدید تربیت می‌شوند، تمایل دارند تا نظم شدیدتری را برای کودکانشان بکار ببرند؛ آن‌هایی که با ملایمت بیشتری پرورش یافته‌اند، مایل‌اند که آسان‌گیر باشند. همچنین می‌دانیم که سوءاستفاده جنسی و بدنی اغلب از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابند؛ این دوره چرخه خشونت نامیده می‌شود. پژوهش اخیر در زمینه چرخه خشونت نشان می‌دهد که بچه‌هایی که در خانه پرورش می‌یابند و با خشونت و بی‌توجهی مواجه می‌شوند، کودکانشان خشن و بدرفتار می‌گردند (محسنی تبریزی و پروین، ۱۳۸۸: ۳۶۵).

نظریه شناختی

با ذکر یک مثال نظریه‌شناختی پرخاشگری را توضیح می‌دهیم. تصور کنید که در یک فروشگاه شلوغ ناگهان مشتری دیگری با گاری خرید خود با شما برخورد نماید، واکنش شما چگونه خواهد بود؟ یقیناً همراه با شگفتی و درد می‌باشد. آیا شما نیز عمل مقابله‌به‌مثل نموده و با گاری خود با وی برخورد می‌کنید؟ ظاهراً این امر به عوامل گوناگون بستگی دارد. طی نظریات جدید در مورد پرخاشگری عوامل شناختی نقش حیاتی در تعیین چگونگی واکنش شما دارند (صدرایی‌نژاد و افشار، ۱۳۹۰: ۵۵).

به یکی از این نظریه‌ها روانشناسان اجتماعی سناریو (متن رویداد یا زمینه قبلی) می‌گویند؛ یعنی برنامه شناختی برای پیشامدهایی که قرار است در یک زمینه مفروض به وقوع بپیوندند. از آنجایی که سناریوی شما برای خرید در فروشگاه شامل درگیری با مشتری دیگر نیست، این عامل احتمالاً در برابر مقابله‌به‌مثل شما در این زمینه قرار خواهد گرفت.

عوامل فرهنگی و طبیعی پرخاشگری

عوامل دیگری مانند فرهنگ و محیط طبیعی در ایجاد پرخاشگری تأثیر دارد. اندرسون و همکاران^۱ (۱۹۹۵) با توجه به الگوی عمومی پرخاشگری عاطفه خصمانه، شناخت خصمانه، برانگیختگی ادراک‌شده و تهییج فیزیولوژیکی را در موقعیت‌های درجه حرارت بالا و پائین مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج حاکی است که دمای بالا، عاطفه خصمانه، شناخت خصمانه و برانگیختگی فیزیولوژیکی را افزایش و برانگیختگی ادراک‌شده و عاطفه عمومی مثبت را کاهش می‌دهد. همچنین نتایج نشان داد که دمای بالا شناخت‌های خصمانه و فرایندهای انتقال برانگیختگی و ارزیابی‌های سودار دوران کودکی از وقایع اجتماعی مبهم را افزایش می‌دهد (به نقل از ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۷۴).

نظریه‌ی تضاد

طبق این نظریه، ریشه خشونت در تضاد منافع است رفتارهای خشونت‌آمیز بدون تضاد منافع نه ضرورت می‌یابد و نه کاربردی دارد. از سوی دیگر جامعه‌شناسی نوین نشان می‌دهد که

۱- Anderson & etal

تفاوت و تضاد علایق در خانواده بخشی از ساختار خشونت است. طبق تعریف وبر از قدرت می‌توان گفت در خانواده‌هایی که مرد قدرت کافی برای تابع نمودن دیگری ندارد و می‌خواهد سلطه خود را اعمال کند، تضاد و درگیری بیشتری وجود دارد. تئوری تضاد برای روشن کردن مکانیسم خشونت و علل کاربرد آن کافی نیست زیرا بدین ترتیب باید نتیجه گرفت، هر چه تضاد بیشتر باشد، احتمال بروز خشونت نیز بیشتر است؛ اما تحقیقات اشتراوس و دیگران نشان می‌دهد که به‌رغم بیشتر بودن تضاد و کشمکش در خانواده‌هایی که اعضای آن برابری بیشتری دارند، اعمال خشونت در میان آنان کمتر رایج است (هاشمی محمدآباد، ۱۳۸۰: ۴۴).

بر اساس این نظریه در خانواده‌هایی که اعضای آن برابری بیشتری باهم دارند، تضادها معمولاً، با گفتگو حل می‌شود و در رویارویی با اختلافات، اعضاء تحمل و بردباری بیشتری از خود نشان می‌دهند. تحقیقات اشتراوس نشان می‌دهد در خانواده‌هایی که مرد بر دیگر منابع قدرت تسلط ندارد، کاربرد خشونت به‌عنوان آخرین ابزار قدرت برای حل تضادها افزایش می‌یابد و هم‌اکنون روست که در خانواده‌های طبقات پایین اجتماع که با فشارها و تنش‌های روبرو هستند خطر توسل مردان به خشونت بیشتر است؛ زیرا آنان در قیاس با مردان دیگر، منابع قدرت کمتری برای پیشبرد مقاصد، خواسته‌هایشان و ایجاد توازن در زندگی خانوادگی‌شان در اختیار دارند (همان: ۵۱).

اگرچه تضاد و خشونت با همدیگر عملاً اتفاق می‌افتد، اما تضاد لزوماً منجر به خشونت نمی‌شود حقیقت این است که بسیاری از تضادهایی که با خشونت همراه می‌شود. مفهومش این نیست که خشونت ضرورتی برای حل آن‌ها است بلکه نشان می‌دهد کسانی که از خشونت استفاده می‌کنند، نمی‌توانند به استراتژی بهتری فکر کنند و اعتقادشان این است که خشونت تنها روش انتخابی موجود است (نوحی و آذر، ۱۳۸۵: ۲۳۰).

نظریه‌ی اقتدار و سلطه

از زمانی که پدرسالاری در حدود چهار تا پنج هزار سال پیش تحکیم یافت و مردان دولت‌ها را به وجود آوردند، یکی از این اقدامات آن‌ها این بود که زن را از طریق جنس او توصیف کرده و او را از این لحاظ در تنگنا قرار دهند. آن‌ها کاری با علایق و خواسته‌های زنان نداشتند و فقط خواسته خودشان (مردان) مورد نظر بود. همچنین سعی داشتند بر قدرت باروری زن کنترل کافی اعمال نمایند. اولین اقدام مردها پس از رواج پدرسالاری این بود که فرزندان را وابسته به دودمان پدری کنند و این رسم قدیمی که بچه‌ها باید نام والد شناخته‌شده مادر را بگیرند، برانداخته شد. پی بردن به نسبت کودکان از طریق دودمان پدری به مردان این بهانه را داد تا زنان را از سنین جوانی وادار به ازدواج و مراقبت از کودکان کنند. در بعضی از جوامع اولیه اگر زنی رابطه نامشروع داشت، حتی اگر مورد تجاوز قرار می‌گرفت، او را می‌کشند یا برده می‌کردند، به او حق طلاق یا نگهداری از بچه را نداده و در صورت سقط جنین او را به قتل می‌رساندند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۱۴۵).

جامعه‌شناسان بسیاری در زمینه اقتدار و سلطه در خانواده به نظریه پردازی پرداخته‌اند، از آن جمله کونینگ^۱ و شلسکی^۲:

۱- کونینگ

کونینگ هم مثل هومانز و پارسونز که در نظریه‌های سیستمی بر اهمیت اصل سلطه برای حفظ انسجام وحدت خانوادگی تأکید دارند، اصرار می‌ورزد ولی نه با صراحت و قاطعیت. از نظر او توزیع قدرت بسته به نحوه تقسیم کار بین زن و مرد است. شرکت فعالانه زن در تأمین و حفظ حیات اقتصادی خانواده همیشه باعث تحدید قدرت و سلطه مرد بوده است. جدائی نقش زن و مرد از یکدیگر باعث به وجود آمدن قلمروهای مستقل و جداگانه‌ای شده است. هر فرد در حیطه خود مستقل بوده و در حوزه اقتدار خود، صاحب قدرت است. سلطه در خانواده امری مشروع و قانونی است (همان: ۵۶).

---

۱ Cuinige

۲ sheleski

از نظر کونیک حفظ وحدت گروه خانوادگی از اولویت برخوردار است. تمایل به تشریک مساعی را که برای خانواده مقوله تعیین کننده است، زمانی می توان دریافت که به جای خواسته های فردی، موجودیت گروهی قرار گیرد. کونیک تشریک مساعی را در تبدیل من به ما جستجو می کند. به زعم کونیک، برابری در حال پیشرفت زنان با مردان معلول حقوق فردی زنان نیست، بلکه منحصراً نتیجه تشکیل اجتماع خانوادگی است که بر پایه به رسمیت شناختن و اندیشمند بودن فرد استوار است. مساعی در حال تزاید برابری طلبانه زنان که برای مناسبات خانوادگی خطرناک است، عامل تزلزل اجتماعات است و فقط تباهی خانواده را در بر دارد. (همان ۱۰۴). از نتایج تحقیقات وی چنین برمی آید که زنان خانه دار نه تنها از نظر کمک اقتصادی بلکه از حیث بلوغ فکری به جهت محدودیت برخورد با محیط اجتماعی و دنیای اقتصادی، بیشتر از زنان شاغل فاقد فرزند، به شوهران خود وابسته اند؛ و نتیجه آن را متوقف ماندن رشد فکری زن در زندگی خانوادگی می داند که بعدها تفاهم و توافق زندگی مشترک زناشویی را دچار مخاطره می کند.

۲- شلسکی

شلسکی سلطه طبیعی در خانواده را در مقابل سلطه انتزاعی موجود در جامعه قرار می دهد. وی متأثر از شرایط بحرانی بعد از جنگ جهانی دوم، سلطه طبیعی مرد بر سایر اعضا خانواده را ضامن حفظ کارکردهای خانواده می داند و بر خانه داری زن تأکید دارد؛ زیرا تنها در این حالت کارایی منحصربه فرد خانواده که سبب تربیت فرزندان در محیطی سرشار از اعتماد و مراقبت می شود، تضمین می گردد. از دید شلسکی این مجموعه، یعنی پدر نان آور قدرتمند و مادر مسئول تربیت فرزندان را، برای حفظ ثبات اجتماعی به هر قیمتی باید حفظ کرد. او حتی با آگاه کردن از روابط زندگی و آنچه می تواند آن ها را به تأمل و تفکر وادارد، مخالف است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۵۰).

روش تحقیق

الف) روش پژوهش: این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش انجام پژوهش، توصیفی-پیمایشی از نوع همبستگی می‌باشد.

ب) جامعه آماری: جامعه آماری این پژوهش کلیه افراد بالای ۱۵ سال شهر اردبیل می‌باشند.

ج) حجم نمونه و روش نمونه‌گیری: برای تعیین حجم نمونه نیز با استفاده از جدول مورگان تعداد ۳۸۴ نفر به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند.

د) ابزارهای اندازه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها: روش گردآوری اطلاعات میدانی با استفاده از پرسشنامه انجام شد. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته ۴۰ سؤال با طیف لیکرت استفاده شد.

ه) روایی و پایایی: مقصود از روایی آن است که وسیله اندازه‌گیری، بتواند خصیصه و ویژگی موردنظر را اندازه بگیرد. برای تعیین اعتبار محتوایی، پرسشنامه به تعدادی از صاحب‌نظران و اساتید رشته حقوق و جامعه‌شناسی و علوم رفتاری داده‌شده و از آن‌ها در مورد سؤالات و ارزیابی فرضیه‌ها نظرخواهی گردید و روایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت و پایایی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ در این پژوهش برای متغیر وابسته و برای هریک از متغیرهای مستقل، محاسبه شد و آلفای همه آن‌ها بالاتر از ۰/۸۹ به دست آمد.

خ) روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش برای استخراج اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های پارامتریک پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش:

جدول (۱)- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب سن

گروه سنی	فراوانی	درصد
۲۹ تا ۱۹	۷۷	۲۰/۰۵
۳۹ تا ۳۰	۱۲۳	۳۲/۰۳
۴۹ تا ۴۰	۱۳۰	۳۳/۸۵
۵۹ تا ۵۰	۵۴	۱۴/۰۶

جمع	۳۸۴	۱۰۰
-----	-----	-----

طبق نتایج جدول (۱) ۳۳/۸۵ درصد پاسخگویان با بیشترین فراوانی در گروه سنی ۴۰ تا ۵۰ ساله هستند و ۱۴/۰۶ درصد با کمترین فراوانی در گروه سنی ۵۰ تا ۵۹ ساله هستند.

جدول (۲) - توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب محل سکونت

محل سکونت	فراوانی	درصد
بالای شهر	۸۲	۲۱/۳۵
مرکز شهر	۱۳۵	۳۵/۱۵
حاشیه شهر	۱۶۷	۴۳/۴۸
جمع	۳۸۴	۱۰۰

طبق نتایج جدول (۲) ۱۲/۳۵ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی در بالای شهر و ۴۳/۴۸ درصد با بیشترین فراوانی در حاشیه شهر زندگی می کنند.

جدول (۳) - توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت اشتغال

وضعیت اشتغال	فراوانی	درصد
شاغل	۲۵۶	۶۶/۶۶
غیر شاغل	۱۲۸	۳۳/۳۳
جمع	۳۸۴	۱۰۰

طبق نتایج جدول (۳) ۶۶/۶۶ درصد پاسخگویان شاغل هستند و ۳۳/۳۳ درصد نیز غیر شاغل هستند.

جدول (۴) - توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت مهاجرت

وضعیت مهاجرت	فراوانی	درصد
از ابتدا شهرنشین بودند	۱۸۱	۴۷/۱۳
خانواده اش از روستا مهاجرت کرده اند	۲۰۳	۵۲/۸۶

بررسی عوامل مؤثر بر جرم نزاع دسته‌جمعی در شهر اردبیل

۱۰۰	۳۸۴	جمع
-----	-----	-----

طبق نتایج جدول (۴) ۴۷/۱۳ درصد پاسخگویان از ابتدا شهرنشین بوده‌اند و ۵۲/۸۶ درصد نیز خانواده‌اش از روستا مهاجرت کرده‌اند.

جدول (۵) نتایج ضریب همبستگی پیرسون جهت تعیین رابطه همبستگی بین میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی با عوامل ایجادکننده آن

عوامل	آماره‌ها	نزاع و درگیری دسته‌جمعی
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۶۶۵**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
روابط خانوادگی ناسالم	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۷۴۲**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
کنترل اجتماعی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۳۳۴**
	سطح معناداری	۰/۰۰۵
ویژگی‌های شخصیتی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۰۱**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
عوامل اجتماعی و فرهنگی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۵۶۲**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعلق به جامعه قبیله‌ای	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۳۳۷**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰

طبق نتایج جدول (۵) و با توجه به اینکه سطح معناداری خطای آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۹ کمتر از ۰/۰۱ است، بنابراین می‌توان گفت که بین میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده ۰/۶۶، روابط خانوادگی ناسالم ۰/۷۴، کنترل اجتماعی ۰/۳۳، ویژگی‌های شخصیتی ۰/۴۰، عوامل اجتماعی و فرهنگی ۰/۵۶ و تعلق به جامعه قبیله‌ای ۰/۳۳ است.

جدول (۶) ضرایب مسیرهای رگرسیونی و آزمون معناداری ضرایب

Sig	T	ضرایب غیراستاندارد		مؤلفه‌ها	
		ضریب استاندارد	انحراف معیار		
		Beta	B		
۰.۰۰۰	۱۰.۷۶۷	-	۰.۱۸۱	۱.۹۴۵	مقدار ثابت
۰.۰۰۲	۴.۱۷۳	۰.۵۶۳	۰.۱۰۰	۰.۱۱۸	پایگاه اقتصادی-اجتماعی
۰.۰۰۳	۳.۰۳۰	۰.۴۰۵	۰.۱۸۶	۰.۲۵۹	روابط خانوادگی ناسالم
۰.۰۰۲	۴.۸۰۵	۰.۳۱۲	۰.۱۶۸	۰.۱۲۲	کنترل اجتماعی
۰.۰۰۰	۳.۶۹۱	۰.۶۸۹	۰.۲۶۶	۰.۱۱۱	ویژگی‌های شخصیتی
۰.۰۰۱	۴.۵۱۵	۰.۲۳۵	۰.۰۶۴	۰.۲۹۶	عوامل اجتماعی و فرهنگی
۰.۰۰۰	۵.۱۶۸	۰.۴۴۰	۰.۰۶۲	۰.۳۱۹	تعلق به جامعه قبیله‌ای

برای تعیین تأثیر هر یک از متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی، روابط خانوادگی ناسالم، کنترل اجتماعی، ویژگی‌های شخصیتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، تعلق به جامعه قبیله‌ای به‌عنوان متغیر پیش‌بین و میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی به‌عنوان متغیر ملاک، با تحلیل رگرسیون چند متغیره به روش ورود تحلیل شدند. همان‌طور که در جدول شماره (۶) مشاهده می‌شود میزان p مشاهده شده در همه متغیرها معنی‌دار است و نتایج نشان می‌دهد که متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی ($BETA=0/56$)، روابط خانوادگی ناسالم ($BETA=0/40$)، کنترل اجتماعی ($BETA=0/31$)، ویژگی‌های شخصیتی ($BETA=0/31$)، عوامل اجتماعی و فرهنگی ($BETA=0/23$)، تعلق به جامعه قبیله‌ای ($BETA=0/44$) متغیر میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی را پیش‌بینی می‌کنند.

نتیجه‌گیری:

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده ۳۳/۸۵ درصد پاسخگویان با بیشترین فراوانی در گروه سنی ۴۰ تا ۵۰ ساله هستند و ۱۴/۰۶ درصد با کمترین فراوانی در گروه سنی ۵۰ تا ۵۹ ساله هستند و همچنین ۱۲/۳۵ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی در بالای شهر و ۴۳/۴۸ درصد با بیشترین فراوانی در حاشیه شهر زندگی می‌کنند و ۴۷/۱۳ درصد پاسخگویان از ابتدا شهرنشین بوده‌اند و ۵۲/۸۶ درصد نیز خانواده‌اش از روستا مهاجرت کرده‌اند. طبق نتایج و با توجه به اینکه سطح معناداری خطای آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۹ کمتر از ۰/۰۱ است، بنابراین می‌توان گفت که بین میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده ۰/۶۶، روابط خانوادگی ناسالم ۰/۷۴، کنترل اجتماعی ۰/۳۳، ویژگی‌های شخصیتی ۰/۴۰، عوامل اجتماعی و فرهنگی ۰/۵۶ و تعلق به جامعه قبیله‌ای ۰/۳۳ است. برای تعیین تأثیر هر یک از متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی، روابط خانوادگی ناسالم، کنترل اجتماعی، ویژگی‌های شخصی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، تعلق به جامعه قبیله‌ای به‌عنوان متغیر پیش‌بین و میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی به‌عنوان متغیر ملاک، با تحلیل رگرسیون چند متغیره به روش ورود تحلیل شدند. نتایج نشان داد که متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی ($BETA=0/56$)، روابط خانوادگی ناسالم ($BETA=0/40$) کنترل اجتماعی ($BETA=0/31$)، ویژگی‌های شخصی ($BETA=0/31$)، عوامل اجتماعی و فرهنگی ($BETA=0/23$)، تعلق به جامعه قبیله‌ای ($BETA=0/44$) متغیر میزان نزاع و درگیری دسته‌جمعی را پیش‌بینی می‌کنند. نتایج به‌دست‌آمده با نتایج تحقیقات نظری (۱۳۸۶)، خیال‌پرستان (۱۳۸۸) همسو می‌باشد. بنا به نتایج به‌دست‌آمده پیشنهادها زیر ارائه می‌گردد.

- ۱- توجه ویژه به بحث آموزش برای پیشگیری از وقوع جرم نزاع و درگیری.
- ۲- برگزاری دوره‌های مشاوره اجتماعی برای جوانان در حوزه‌های پیشگیری از جرائم.
- ۳- ارزش نهادن به تحکیم بنیان خانواده به‌عنوان اولین نهاد جامعه برای تربیت بهتر اعضاء.

- ۴- ناامن کردن بسترهای مناسب درگیری برای افراد مستعد جرم به وسیله نیروی های نظامی و انتظامی.
- ۵- مجهز کردن اماکن و معابر به دوربین های امنیتی برای گزارش سریع درگیری خیابانی.
- ۶- گوش زد کردن قوانین سرسخت مبارزه با نزاع و درگیری به اعضای جامعه و تذکر به افراد مستعد.
- ۷- ایجاد پایگاه های مشاوره روان شناسی برای افراد با سابقه پر خاشگری برای پیشگیری از درگیری.

فهرست منابع

- ابوالقاسمی، عباس (۱۳۸۴)، روانشناسی در اجتماع، چاپ اول، انتشارات رهرو دانش
- ابوالقاسمی، عباس؛ برهمند، احمد؛ کیامرثی، آذر (۱۳۸۴)، روانشناسی در اجتماع. چاپ اول، انتشارات رهرو دانش.
- پورافکاری، نصراله (۱۳۷۷)، «تحلیلی بر تنش های قومی در ایران»، اصفهان: مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- خیال پرستان، یعقوب (۱۳۸۸)، بررسی عوامل مؤثر بر نزاع و درگیری های محلی در میان روستائینان شهرستان دنا، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی دهاقان، صص ۶۴-۴۲.
- ربانی، رسول (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی (مطالعه موردی شهرستان های منتخب استان ایلام)»، فصلنامه علمی - پژوهشی انتظام اجتماعی / سال اول / شماره سوم.
- رضائیان، علی (۱۳۹۰)، «تحلیل جامعه شناختی نزاع جمعی در شهرستان دلفان» سایت www.prisk.blogfa.com
- رضایی کلواری، نورالله؛ مجید بحرینی (۱۳۹۰)، مطالعه رابطه عوامل فرهنگی اجتماعی با نزاع های دسته جمعی، قومی و قبیله ای در شهرستان لردگان، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی معاونت اجتماعی ناجا، شماره بیست و دوم، ص ۱۴۰.

- صدرایی نژاد، محمد؛ افشار، زینب (۱۳۹۰)، بررسی عوامل مؤثر بر درگیری‌های دسته‌جمعی در استان کهگیلویه و بویراحمد، مقالات برگزیده نخستین همایش ملی نقش طوایف در پیشگیری از نزاع دسته‌جمعی، گچساران، تهران، انتشارات زیتون سبز.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۷)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: نشر سمت.
- فرجاد، مریم (۱۳۸۵)، مشکلات و اختلال‌های روانی - رفتاری در خانواده. چاپ دوم، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر.
- قربان حسینی، علی‌اصغر (۱۳۸۱)، جرم‌شناسی و جرم‌یابی سرقت، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ پروین، ستار (۱۳۸۸)، بررسی عوامل مؤثر بر سرقت نوجوانان (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه)، ۶. جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، سال سوم، شماره ۳، صص ۳۵-۵۰.
- نظری، جواد (۱۳۸۶)، تبیین جامعه‌شناختی میزان گرایش به نزاع جمعی در استان ایلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، صص ۵۱-۳۹.
- نوحی، سعید؛ آذر، ملیحه (۱۳۸۵)، بررسی ارتباط پرخاشگری با شدت بالینی اختلال پس از سانحه. مجله پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، سال ۱۱، ش ۵۰، صص ۹۹-۹۵.
- هاشمی محمدآباد، سید نعمت (۱۳۸۰)، بررسی میزان شیوع خصومت و پرخاشگری در ایل عشایری، مجله افق دانش، سال هفتم، شماره ۱۱، صص ۸۲-۷۷.
- Franck, KL. Buehler, C. (۲۰۰۸). A family process model of marital hostility, parental depressive affect, and early adolescent problem behavior: the roles of triangulation and parental warmth. *Journal of family psychology*, ۲۰ (۲), ۲۴۰ - ۲۷۷.
- Houston, BK. Vavak, CR. (۱۹۹۱). Cynical hostility: developmental factors, psychosocial correlates, and health behaviors. *Health Psychol*; ۱۰, ۹-۱۷

- Scarpa, A. Haden, S. (۲۰۰۶). Community violence victimization and aggressive Behavior: the moderating effects of coping and social support. *Aggressive Behavior*, ۳۲(۵), ۵۰۲- ۵۱۵.